

<https://helda.helsinki.fi>

Päivi Räsäsen vihapuheprosessi uskonnollis-polittisena performanssina

Hallamaa, Jaana

2019

Hallamaa , J 2019 , ' Päivi Räsäsen vihapuheprosessi uskonnollis-polittisena performanssina ' , Kanava , Vuosikerta. 47 , Nro 8 .

<http://hdl.handle.net/10138/311966>

unspecified

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Jaana Hallamaa

Päivi Räsänen vihapuheprosessi uskonnollis-poliittisena performanssina

Marraskuun alussa 2019 valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen määräsi aloitettavaksi esitutinnan kristillisdemokraattien kansanedustajan Päivi Räsänen kirjoituksesta ”Mieheksi ja naiseksi hän heidät loi”. (HS 4.11.2019) Kirjoitus oli osa naispappeuden vastustamisesta tunnetun Suomen Luther-säätiön vuonna 2004 julkaisemaa mutta edelleen verkossa saatavilla pidettyä, seksuaalisuutta ja avioliittoa käsittelevää kirkko- ja yhteiskuntapoliittista kannanottoa. Valtakunnansyyttäjän mukaan on syytä epäillä, että Räsänen on syylistynyt kiihottamiseen kansanryhmää vastaan halventamalla homoseksuaaleja heidän ihmisarvoaan loukkaavalla tavalla. Myös Räsänen kesällä 2019 julkaisemasta, raamatunjakeita siteeranneesta twiitistä on tehty vastaava rikosilmoitus, joka sekin on edennyt esitutkintaan.

Räsänen on kiistänyt syylistyneensä rikokseen. Hänen mukaansa asia koskee uskonnon ja vakaumuksen ilmaisemisen vapautta. Riippumatta siitä, nostetaanko Räsästä vastaan mahdollisesti syytteitä ja johtavatko syytteet tuomioihin, taustalla olevat kysymykset eivät katoa julkiselta agendalta. Ennemminkin näyttää siltä, että keskusteluasetelmat jäykistyvät ja kärjistyvät entisestään.

Otan lähtökohdaksi Päivi Räsänen julkaisemat tekstit ja tarkastelen uskontoon vedoten ihmisiin kohdistettuja negatiivisia luonnehdintoja. Lainsäädännössä tällaiset puheenvuorot voidaan tulkita kiihottamiseksi kansanryhmää vastaan. Arkikielessä niitä kutsutaan usein vihapuheeksi, mitä ilmaisua käytän seuraavassa tilaa säästääkseni. En käsittele kansanryhmää vastaan kiihottamista tai vihapuhetta sinänsä, vaan pohdin, kenelle leimaavat viestit on suunnattu ja mitä niillä halutaan saada aikaan.

Professori Risto Saarinen on eritellyt vihapuhetta vertailemalla reilua ja epäreilua sanankäyttöä. Saarisen mukaan reilu sanankäyttö edustaa argumentaatiota. Epäreilua sanankäyttöä hän kutsuu antiikin retoriikasta lainaamallaan termillä eristiikaksi.

Reilu sanankäyttö: argumentaatio

Argumentatiivisen sanankäytön tavoite on muodostaa mahdollisimman todenmukainen käsitys maailmasta. Tavoitteeseen pyritään erilaisia asiointiloja koskevia väitteitä ja niiden perusteita muotoilemalla ja arvioimalla. Argumentaatio etenee vaiheittain, koska hyvin perusteltuihin käsityksiin pääseminen edellyttää väitteiden ja johtopäätösten erittelemistä ja arvioimista suhteessa käytettävissä olevaan fakta-aineistoon, päättelyaskeliin ja taustaoletuksiin. Argumentoiminen on tieteellisen menetelmän keskeinen osa mutta myös poliittisen keskustelun ihanne, kun halutaan tehdä tutkittuun tietoon perustuvia päätöksiä.

Argumentaatiossa kiinnitetään huomiota etenkin faktojen luotettavuuteen, niiden merkityksellisyyteen ja päättelyn pätevyyyteen. Argumentoiminen voi olla työlästä, eikä täyttä varmuutta puheena olevasta asiasta useinkaan saavuteta. Prosessin hitaus voi tuskastuttaa etenkin silloin, kun vaikeiden ongelmien koetaan edellyttävän välitöntä toimintaa.

Tehokas argumentoiminen edellyttää väitteiden ja niiden perustelujen jatkuvaa kriittistä arvioimista. Tarvittaessa sanankäyttäjän on oltava valmis perustelemaan paremmin ja korjaamaan johtopäätöksiä ja toimintasuosituksia. Argumentoiminen on vaativaa, minkä vuoksi sen ihanteet jäävät usein saavuttamatta julkisessa, käytännöllis-poliittisessa keskustelussa, eikä niihin yllä aina tieteessäkään.

Epäreilu sanankäyttö: eristiikka

Eristiikka-termi on peräisin antiikin kreikkalaisen *Eris*-jumalattaren nimestä, joka tarkoittaa kaaosta, epäjärjestystä ja riitaa. Eristiikka on retoriikassa määritelty viestinnäksi, jonka tavoitteena on nujertaa vastustajaksi mielletty ihminen tai ryhmä. Eristinen sanankäyttäjä ei ole halukas kuuntelemaan

vastaväitteitä eikä harjoittamaan kriittistä itsearviointia. Hänen ei tarvitse nähdä vaivaa tarkistaakseen käsitystensä todenpitävyyttä pohtiessaan asioiden välisiä yhteyksiä ja muotoillessaan päättelyaskelia johtopäätösten tueksi. Mikä tahansa, millä vastustajaa voi heikentää, kelpaa.

Eristisen viestinnän tunnistaa faktojen vääristelemisestä, niiden valikoivasta esittämisestä mutta myös asioiden tarkoitushakuisesta liioittelusta ja paisuttelusta. Retorisia tehokeinoja viljellään runsaasti viestijän kannalta edullisella mutta vastustajan kannalta haitallisella tavalla. Samalla vahvistetaan jakolinja oman ryhmän ja eri mieltä olevien välillä me-muut-asetelmaksi. Vastustajasta ja luodaan käsitys vihollisena, joka uhkaa oman ryhmän keskeisiä arvoja ja elämäntapaa.

Eristiikassa retoriikka korvaa argumentaation. Argumentoiminen edellyttää vaivannäköä myös vastaanottajalta. Satiiria, pilkkaa, sutkautuksia, hyperbolia, humoristisia metaforia ja muuta sellaista viljelevä eristinen sanankäyttö tempaa mukaansa ja tehoaa välittömästi. Argumentin laatu ei riipu sen paremmin sen esittäjästä kuin vastaanottajastakaan. Eristinen sanankäyttö sitä vastoin on usein sidoksissa esittäjän persoonaan ja jää vaille merkitystä, ellei lennokasta sanankäyttöä ole seuraamassa siitä vaikuttuvaa yleisöä.

Eristiikka vihapuheen palveluksessa

Eristiikka sopii luonnehtimaan myös vihapuhetta, jossa sanankäyttäjä kuvaa jotakin ryhmää edustavaa henkilöä tai ryhmää kokonaisuutena korostetun kielteisesti tavoitteena leimata kohde. Eristiseen vihapuheeseen kuuluu näkemys, että jakolinja omien ja vastustajien välillä johtuu siitä, että vastustajan elämäntapa ja arvot ovat vääränlaisia.

Mikä tahansa jonkun loukkaavaksi kokema luonnehdinta ei ole vihapuhetta. Myös argumentatiivinen kritiikki tuntuu vastaanottajasta usein ikävältä ja voi satuttaa. Reilu arviointi ei kuitenkaan kumpua sen esittäjän tuntemuksista vaan perustuu dokumentoituihin tosiasioihin ja niistä johdettu päätelmiin. Kriittisessä keskustelussa ei viime kädessä ole vastapuolia, koska pyrkimys muodostaa hyvin perusteltuja käsityksiä on kaiken kestävänn toiminnan perusta.

Vihapuhe etenee asteittain ja turmelee keskustelun

Vihapuhe on eskaloituva prosessi. Alussa vastustajaan yhdistetään jokin sanankäyttäjän negatiivisena pitämä asia ja herätetään näin epäilyt tätä kohtaan. Epäilystä vahvistetaan ja levitetään toistamalla sitä eri välineissä. Kun kielteinen mielikuva on vakiintunut yleisön pysyväksi käsitykseksi, maaperä on otollinen täysimittaiselle vihapuheelle. Vastustajan esittäminen negatiivisessa valossa, halveksunnan osoittaminen ja mitätöiminen tuntuvat oikeutetuilta ja muuttuvat vähitellen suorastaan velvollisuudeksi: vastustaja tai hänen edustamansa ryhmä on omalla olemisellaan ja toiminnallaan – joista asioita seuraavat kansalaiset ovat jo pitkään varoitelleet – osoittanut olevansa merkittävä uhka yhteisön keskeisille arvoille.

Muun eristisen sanankäytön tapaan myös vihapuhe vaatii yleisön. Se on performanssi, jonka etenemistä puhujan kannattajat ja muut samanmieliset kannustaen seuraavat. Negatiivisten luonnehdintojen kohde on voimaton: koska puheessa ei esitetä perusteluja, sitä on vaikea kumota.

Eristinen sanankäyttö on kohtuutonta ja herättää toista mieltä olevissa halun väittää vastaan. Kielteisiä luonnehdintoja ruvetaan päivittelemään. Halventavia tekstejä kauhistellaan ja niiden levittäjiin lyödään moraalista närkästyksestä kumpuavia leimoja. Ilmiötä on kutsuttu nimellä liberaalien parku, ja sille on tyypillistä, että avoimen vihamieliseen sanankäyttöön ruvetaan vastaamaan samalla mitalla – mahdollisesti alkuperäisiä tekstejä hienostuneemmin sanakääntein. Närkästyneiden viesti on kuitenkin selvä: vastapuolen mielipiteet osoittavat heidät ihmisinä kelvottomiksi. Vastavuoroinen leimaaminen muuttuu kierros kierrokselta yhä vihamielisemmäksi, ja edellytykset käydä argumentatiivista keskustelua tuhoutuvat.

Uskonnollinen vihapuhe

Uskontoihin kuuluu monenlaista kielellistä toimintaa. Rukouksissa, pyhissä toimituksissa ja hartaudenharjoituksessa käytetään kieltä. Uskonnoilla on pyhiä tai muuten auktoriteettiasemaan korotettuja kirjoituksia, joita käytetään eri tarkoituksiin. Opillisessa puheessa pyhiä tekstejä, perinnettä ja velvoittavina pidettyjä käsityksiä tulkitaan ja välitetään edelleen. Samalla perustellaan uskovien noudatettaviksi annettuja normeja.

Millaista sanankäyttöä Päivi Räsänen twiittaamat Uuden testamentin Roomalaiskirjeen jakeet ovat, ja kenelle hän suuntasi viestinsä? Uskonnollisen puheen ymmärtäminen edellyttää usein sen oppien ja perinteen tuntemista. Moniarvoisessa yhteiskunnassa uskonnollisen puheen sisällöt aukeavat ehkä vain yhteisön jäsenille, joille kielenkäyttö ja sen erilaiset vivahteet ovat tuttuja. Puheen merkitys on sidoksissa yhteisöllisiin arvoihin ja käytänteisiin mutta myös yhteisön sisäisiin mielipide-eroihin ja jakolinjoihin.

Räsänen ei lähettänyt twiittiään välittämään informaatiota Roomalaiskirjeen laatineen Paavalin ajattelusta. Räsänen viestistä käy ilmi, että hän lainaa Raamattua ilmaistakseen, että samaan sukupuoleen kohdistuva rakkaus on häpeä ja synty, jossa ei ole mitään ylpeyden aihetta: koska Raamattu on kirkon oppiperusta, kirkon ei pitäisi olla missään tekemisissä seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeuksia puolustavan Pride-tapahtuman kanssa.

Kenelle Räsänen puhuu? Sekä Räsänen twiitissä että hänen avioliittoa käsittelevässä kirjoituksessaan on sama aihe: homoseksuaaliset ihmiset ja muut, joiden ihmisoikeuksia Pride-tapahtuma tukee ja puolustaa. Räsänen on 2010-luvulla puhunut tästä ihmisryhmästä näkyvämmän kuin mistään muusta yksittäisestä asiasta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei Räsänen niinkään puhu tähän ryhmään kuuluville ihmisille. Puhe on suunnattu omalle herätysliikkeelle. Tavoitteena näyttää olevan vahvistaa sitä kuvaamalla homoseksuaaliset ihmiset ryhmänä syntiseksi ja elämäntavaltaan häpeällisiksi.

Räsänen puheenvuoroja ei voi ymmärtää ottamatta huomioon yleisöä, jonka Räsänen kerta toisensa jälkeen viesteillensä taitavasti järjestää. Hänen negatiivisesti leimaavien viestiensä yleisö koostuu kahdesta erilaisesta joukosta. Ne on suunnattu omalle herätyskristilliselle viiteryhmälle mutta myös laajemmin luterilaiseen kirkkoon kuuluville, Räsänen kanssa eri mieltä oleville kirkon toimijoille. Toisilleen vastakkaisia näkemyksiä edustavien kahden yleisön avulla voi sekä vahvistaa omaa näkemystä kannattavia että syventää jakolinjaa toisella tavalla ajatteleviin.

Räsänen edustamaan uskonnollisuuteen kuuluu olennaisesti usko Raamatun erehtymättömyyteen ja käsitys sen yksittäisten jakeiden velvoittavuudesta. Homoseksuaalisuuden tuomitsevilla viesteillään Räsänen todistaa vakaumukseen perustuvaa periaatteellisuuttaan. Julistamalla, että Jumalan tahdon totteleminen on tärkeämpää kuin Suomen lain noudattaminen, Räsänen ilmentää uskonkuuliaisuutta, jonka yleisöä eivät ole ainoastaan omat kannattajat ja vastustajat vaan itse Jumala.

Uskonnollisen vihapuheen erityispiirteitä

Negatiivisesti leimaava uskonnollinen puhe muotoillaan usein uhkaukseksi tai pelotteeksi. Kohteen näkemykset, elämäntapa tai tavoitteet ovat oikean opin vastaisia ja siksi haitallisia ja vastenmielisiä. Varsinaiseksi tavoitteeksi sanotaan halu osoittaa rakkautta, jota ilmaistaan varoittamalla väärää tietä kulkevia. Päämääränä on, että he kääntyisivät ja pelastuisivat. Myös Räsänen noudattaa tätä kaavaa. Helsingin Sanomien haastattelussa 4.11. 2019 hän muotoili asian näin: ”Kiistan ehdottomasti sen, että olisin kenenkään ihmisarvoa polkemassa tai ketään loukkaamassa tai minkäänlaisen fobian tai vihan vallassa. Päinvastoin koen, että tämä on myös rakkautta homoseksuaaleja ihmisiä kohtaan, että he saavat tietää totuuden Jumalan edessä.”

Loukkaavaa uskonnollista puhetta ei myönnetä vihapuheeksi, koska kuvaukset perustuvat pyhiin teksteihin. Niitä pidetään Jumalan tahdon ilmauksina ja siksi oikeutettuina. Omaa puhetta arvioidaan sen uskontoon sidottujen tavoitteiden näkökulmasta, ei puheessa käsiteltyjen ihmisten kannalta. Kritiikki vihapuheesta voidaan sivuuttaa sanomalla, että moitteet vahvistavat oman viestin todeksi: kiihtyneet reaktiot kertovat sanan sattuneen. Kritiikki todistaa, että uskovaisten uskonnon- ja sananvapautta pyritään rajoittamaan. Se on merkki yhteisöön kohdistuvasta uhasta. Tilanne edellyttää taisteluun valmistautumista.

Raamatun erehtymättömyys ja lähimmäisenrakkaus

Räsänen toiminta kumpuaa herätyskristillisestä käsityksestä, että Raamattu on erehtymätön ja että kristityillä on ehdoton velvollisuus totella siitä poimittuja lauseita Jumalan tahtona. Kristinuskon ydinsanoma ei tässä ajattelussa olekaan Jumalan rakkaus, joka velvoittaa rakastamaan lähimmäistä. Kristityn elämässä keskeisintä on noudattaa käskyjä, jollaisiksi Räsänen twiitissään lainaamat raamatunjakeet tulkitaan. Lähimmäistä rakastetaan käskyjä tottelemalla. Kun Raamatun luonne ymmärretään näin, toimintaa ohjaavia normeja ei tarvitse perustella, kuuliaisuus kirjaimelle riittää.

Räsänen edustaman uskontulkinnan mukaan useimpien kirkon jäsenten tapa ymmärtää Raamattu eri kulttuuri- ja aikakonteksteja heijastavaksi kirjoituskokoelmaksi samastuu uskosta ja Jumalasta luopumiseen. Koska ajatus Raamatun erehtymättömyydestä ei perustu argumentatiiviseen ajatteluun vaan uskonkäsitykseen, se on immuuni kritiikille.

Raamattu vihapuheen välineenä

Raamatussa on paljon erilaisia kirjallisuustyppejä ja vuosisatojen kuluessa vaihtelevissa olosuhteissa erilaisiin tarkoituksiin kirjoitettuja tekstejä. Raamattua on historian kuluessa käytetty perustelemaan milloin mitään epäoikeudenmukaisuutta ja väkivaltaa, karmeimpana esimerkkinä kristittyjen juutalaisiin kohdistama, kaksituhatuotinen vihamielisyys ja vainoaminen.

Myös Raamatun homoseksuaalisuuteen viittaavia tekstejä on käytetty ja käytetään yhä edelleen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä vastaan. Homoseksuaalisuus on monissa maissa edelleen vakava rikos, josta voidaan langettaa kuolemanrangaistus tai pitkä vankeustuomio. Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuneet viharikokset ovat viime aikoina yleistyneet, toisin kuin muuntyyppiset viharikokset.

Kansanmurhia tutkineet ovat kiinnittäneet huomioita siihen, että väkivaltaa edeltää viholliseksi mielletyn ryhmän leimaaminen. Negatiiviset luonnehdinnat vakiintuvat niitä toistettaessa totena pidetyiksi kuvauksiksi. Ne todistavat ryhmän uhkaksi, jota vastaan on ryhdyttävä toimiin. Kielteisten kuvausten toistaminen ja levittäminen ovat vaihe fyysiseen väkivaltaan johtavassa kehityskulussa.

Päivi Räsänen ei ole kuka tahansa twiittailija. Hän on vaikutusvaltainen poliitikko, joka osaa hyödyntää taitavasti julkisuutta. Esitutkintaan johtaneita tekstejä on vaikea pitää yrityksenä käydä vuoropuhelua homoseksuaalien kanssa: tuomitsevien luonnehdintojen viljeleminen on tehoton ja vastustusta herättävä tapa vaikuttaa. Tekstejä ei voida pitää poliittisina avauksina: niihin ei sisälly mitään yhteiskunnallista uudistusehdotusta. On myös vaikea ymmärtää, millä tavalla yhtä ihmisryhmää halventavien väitteiden toistuva julkinen esittäminen on uskonnonharjoitusta.

Räsänen tavoitteena ei liene nimenomaisesti kiihottaa ketään kansanryhmää vastaan. Sananvapauden suojissa Räsänen toistaa vuodesta toiseen yhä uudelleen, että homoseksuaalisuus on synti ja että sitä kuuluu hävetä. Uskonnonvapauden vedotessaan Räsänen sivuuttaa sen, että hänen levittämänsä leimaavat luonnehdinnat vahingoittavat niiden kohdetta, ja juuri sen vuoksi valtakunnansyyttäjä on käynnistänyt niistä tutkinnan. Puheenvuorojen muotoilu ja esittämistapa viittaavat siihen, että niiden keskeinen tavoite on vahvistaa oman uskonyhteisön koheesiota, profiloitua poliittisesti ja tehdä ero toisella

tavalla ajatteleviin. Räsäsen julkaisuista aloitetun tutkinnan eteneminen syytteeseen ja tuomioon tekisi hänestä vakaumuksensa puolesta syyttömänä kärsivän marttyyrin. Samalla tuomio vahvistaisi Räsäsen asemaa hänen edustamansa poliittisen suuntauksen keulakuvana ja oman yhteisönsä uskonsankarina.

Oikeuslaitoksen tehtävänä on huolehtia siitä, ettei kenenkään ihmisoikeuksia loukata. Pyrkiessään suojaamaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen ihmisarvoa oikeuslaitos ei voi estää sitä, että Päivi Räsänen käyttää oikeuslaitoksen toimintaa ja päätöksiä omalle yhteisölleen suuntaamansa performanssin osana.